

АСТРОНОМИЈА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

МИЈАТ МИЈАТОВИЌ

*Институт за физика, ПМФ, Скопје, Република Македонија
Институт за нуклеарни науки "Винча", Белград, С.Р. Југославија*

Врз основа на моите податоци, прв човек роден на територија на денешната Република Македонија (во Кичево), а што се занимавал со астрономија бил Максим Трпковиќ (1864-1924). Трпковиќ завршил Природно-математички отсек на Филозофскиот факултет во Белград, а работел како гимназиски професор по математика во Пирот и во Белград. Името на Максим Трпковиќ е сврзано со предлогот за реформа на православниот календар (Миланковиќ 1952). Во периодот помеѓу 1900 и 1921 година Трпковиќ објавил седум расправи во кои што ги изложи своето сфаќање како да се реформира јулијанскиот календар така што тој да биде поточен од грегоријанскиот. Неговата идеја (која не била сосема нова) била да во текот на девет векови од јулијанскиот календар да се отфрлат седум дена, со што средната должина на тропската година би била 365 дена 5 часа 48 минути и 48 секунди, а што е за само 2 секунди повеќе од точната вредност. Предлогот на Трпковиќ го усвоила Српската православна црква како свој официјален предлог за Конгрес на Свеправославните цркви одржан во Цариград во 1923 година, а на кој го изложил (со некои модификации) познатиот астроном Милутин Миланковиќ. Светиот синод едногласно го прифатил овој календар, но мнозинството од православните цркви (меѓу кои и српската) го одложиле неговото спроведување.

Високото образование во Македонија почнува во 1920 година со формирање на Филозофски факултет во Скопје, како истурено оделение на Белградскиот филозофски факултет. Наставата се изведувала на српски јазик, а се изучувале: филозофија, историја, јазици, а од природните науки само географија. Во лекциите по географија што ги држал Атанасија Урошевиќ (1898-1991), подоцнежен академик, студентите се запознавале и со елементите на астрономијата.

Филозофскиот факултет ја обновува својата работа по Втората светска војна, во 1946 година, сега со настава на македонски јазик. Во рамките на Филозофскиот факултет постои и природно-математичко оделение, кое од 1958 година се издвојува во посебен Природно-математички факултет. Скопскиот Универзитет е формиран во 1949 година, а од 1969 година тој го носи името Универзитет "Св. Кирил и Методиј".

Во рамките на Природно-математичко оделение на Филозофскиот факултет во Скопје е пројавен голем интерес за развојот на астрономијата. За тоа најголеми заслуги има шефот на катедрата по физика Марин Каталиниќ (1887-1959) кој 1953-1955 бил и ректор на Скопскиот Универзитет. Каталиниќ покажал исклучителна активност: организирал да се пратат двајца студенти да студираат астрономија во Медон (Ковина Милошевиќ и Паскал Сотировски), набавил во 1955 година еден телескоп-рефрактор со дијаметар од 200 mm од француската фирма Secretan (Сл. 1) заедно со филтерот на Lyot за снимање на Сонцето. Во ова време со Каталиниќ блиско соработувал Др Ѓорѓе Николиќ (1908-1971), полковник во Географскиот институт на Југословенската армија во Белград, кој во 1952 и 1953 година држел курс по астрономија за неколку генерации студенти. Во Билтенот на Друштвото на математичари и физичари на Македонија се објавени и неколку трудови по астрономија (Роровиќ 1956). Професорот Каталиниќ покренал иницијатива за изградба на астрономската опсерваторија во Скопје на која би биле монтирани новонабавените инструменти. После многубројни дописи и одлуки на надлежните органи, опсерваторијата почнува да се гради на локацијата Зајчев Рид, во непосредна близина на градот. Но катастрофалниот земјотрес што го погодил Скопје во 1963 година, уште незавршената опсерваторија ја срушил до темел. Со ова, пионерското време за развојот на професионална астрономија во Република Македонија завршува и за нов поттик треба да се чека речиси три децении.

Меѓутоа, аматерската астрономија продолжува со својот развој. Во 1972 година градот Скопје добива еден значаен објект. Како поклон на владите на Советски Сојуз и Алжир е изграден планетариум со проекционен апарат од фирмата Zeiss. Планетариумот го посетуваат преку 5000 ученици во текот на годината и претставува омилено место за собирање на љубителите на астрономијата. Во рамките на движењето "Наука на младите" секоја година се одржуваат натпревари за учениците на основни и средни училишта на регионално и републичко ниво. Во 1986 година е објавен популарен учебник по астрономијата (Ценев 1986) чиј автор е Ѓоре Ценев.

Од 1991 година се прават обиди за нов подем на астрономијата во Република Македонија. Како прво, на Институтот за физика на Природно-математичкиот факултет во Скопје се воведува едносеместрален курс на астрономија со астрофизика кој се слуша со фонд на часови 2+2. Sprema планот за реформа на средно образование во Република Македонија се предвидува да се воведат астрономија како изборен предмет.

Од 1995 година излегува научно-популарен часопис "Астрономски алманах". Часописот излегува еднаш годишно и покрај табели на ефемериди содржи и популарни натписи за разни актуелности од астрономијата.

Во 1996 година е формирано Македонско астрономско друштво како здружение на љубители на астрономијата и научни работници што треба се грижат, на нивото на Република Македонија, за развојот на астрономија како наука и како значајна медиска дисциплина. Покрај ова здружение, постојат и две регионални астрономски друштва: битолско, кое постои од 1996

година и скопско, формирано во 1998 година. Сите овие друштва се мошне активни: организираат разни предавања, школи и кампови за љубители на астрономијата.

Македонските астрономи активно соработуваат со астрономите од соседни држави С.Р. Југославија и Бугарија. Македонското астрономско друштво членува во Евро-Азиското астрономско друштво со седиште во Москва. Од 1998 година Македонија е членка на Меѓународната астрономска унија.

Референце

- Миланковић, М.: 1952, *Успомене, доживљаји и сазнања из година 1909 до 1944*, Посебна издања САНУ, књига СХСV.
- Popović, B.: 1956, *Vektoraj elementoj de elipsa moviго de dukorpa masocentro cirkaú tria korpo*, Bulletin de la société des mathématiciens et des physiciens de la République Populaire de Macédoine, tome VII, 24.
- Popović, B., *Kepler-legoj por la perturbata planedmoviго*, *ibid.*, 34.
- Ценев, Ѓ.: 1986, *Астрономија*, Македонска книга, Скопје.